

Отже, ознайомившись із попередніми дослідженнями вітчизняних та зарубіжних науковців з питань соціально-педагогічних умов, які сприяють вихованню, розвитку та самореалізації особистості підлітка, ми дійшли висновку, що в позашкільній діяльності ці завдання можуть бути здійснені, якщо позашкільний навчально-виховний процес буде базуватися на створенні соціокультурного середовища, організації творчої діяльності підлітка, педагогічної підтримки, комплексно-інтегрованого підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунский Б.С. Концепция самореализации в системе обоснования ценности и целей образования // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 3-7.
2. Шендрик И.Г. Самореализация личности в контексте проектирования образования // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 36-42.
3. Нестеренко Г.О. Синергитичний намір самореалізації особистості в умовах трансформації суспільства. Дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2002. – 201 с.
4. Бех І. Особистісні цінності як духовні надбання людини // Позакласний час. – 2004. – № 19-20. – С. 16.

УДК 371.125 : 061.25 – 053.81

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ІЗ НЕФОРМАЛЬНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ МОЛОДІ

Романишин Л.М., д. пед. н., професор, Калаур С.М., к. пед. н., доцент

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

У статті висвітлено результати дослідження особливостей роботи соціальних педагогів з учасниками неформальних об'єднань. Надаються рекомендації щодо шляхів удосконалення соціально-педагогічної діяльності у неформальних молодіжних об'єднаннях.

Ключові слова: молодь, неформальні об'єднання, соціально-педагогічна робота, соціальний педагог.

Романишин Л.М., Калаур С.Н. ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА С НЕФОРМАЛЬНЫМИ ОБЪЕДИНЕНИЯМИ МОЛОДЕЖИ / Тернопольский национальный педагогический университет им. В. Гнатюка, Украина.

В статье освещаются результаты исследования особенностей работы социальных педагогов с участниками неформальных объединений. Предлагаются рекомендации по усовершенствованию социально-педагогической деятельности в неформальных молодежных объединениях.

Ключевые слова: молодежь, неформальные объединения, социально-педагогическая работа, социальный педагог.

Romanishin L.M., Kalaur S.N. THE PRACTICAL ASPECTS OF THE SOCIAL PEDAGOGUE'S WORK WITH NON FORMAL UNION OF THE YOUTH / Ternopol national pedagogical university of V. Gnatuk, Ukraine.

The author describes the results of the survey of peculiarities of work of social pedagogues with members of non-formal units, propose recommendations for improving socio-pedagogical activities with non-formal units of young people.

Key words: young, non-formal units, socio-pedagogical work.

На порозі нового тисячоліття суспільство потребує людей свідомих, цілеспрямованих, соціально активних, здатних до індивідуальної творчої роботи, що спрямована на

перетворення дійсності. Сучасна молодь опинилася в умовах соціально-економічної та духовної кризи. Значну роль у вихованні молодого покоління покликані відігравати молодіжні громадські організації та неформальні структури, які виконують роль своєрідного лакмусу, допомагаючи визначити “якісний склад” навколишнього середовища.

Сучасний молодіжний рух на теренах України представлений не лише організованими структурами, а й неформальною молодіжною ініціативою. Поняття “неформали” сьогодні міцно увійшло в сучасний лексикон. Загалом, неформальні об’єднання охоплюють молодь, яка шукає сенсу життя, місця в суспільстві, цікавих справ, а також захоплюючого дозвілля. Зазначимо, що проблема діяльності неформальних об’єднань молоді завжди була в центрі уваги науковців різних галузей знань: соціологів, психологів, педагогів, демографів, політологів, філософів. Її досліджували І. Башкатов [1], Г. Забрянський [2], Н. Кофірін [3], В. Кулік [4], С. Сергєєв [5]. Слід відзначити, що інформація, яка стосується молодіжних неформальних об’єднань, збільшується з кожним роком, проте їй притаманна низька методологічна культура, відсутні спільні підходи науковців до аналізу проблем адаптації молодих людей у цих структурах та вплив їх на сучасне українське суспільство, недостатньо уваги приділено питанням роботи соціальних педагогів із неформалами.

Додатково актуальність дослідження неформальних угруповань молоді зумовлена статистичними дослідженнями. За даними фахівців [4], лише від 2 % до 5 % української молоді перебувають в офіційно зареєстрованих молодіжних організаціях, натомість, понад 25 % знайшли собі місце у неформальних угрупованнях. Беручи до уваги таку значну кількість молодих людей, які тією чи іншою мірою перебувають у лавах неформальних угруповань, питання, що пов’язані із цим явищем, потребують ґрунтовного вивчення.

Таким чином, метою статті є дослідження змісту та основних напрямків діяльності соціального педагога із учасниками неформальних об’єднань. Завдання: дослідити особливості соціально-педагогічної діяльності з учасниками неформальних об’єднань та розкрити шляхи удосконалення соціально-педагогічної роботи у неформальних об’єднаннях.

Відзначимо, що в останні десятиліття особливо великий інтерес дослідників викликає молодіжна субкультура. Як визначають А.Й. Капська та І.М. Пінчук, субкультура – це автономне, відносно цілісне утворення. Вона включає в себе ряд більш або менш яскраво виражених ознак: специфічний набір ціннісних орієнтацій, норм поведінки, взаємодії і взаємовідносин їх носіїв, а також статусну структуру; набір джерел інформації, яким надають перевагу; своєрідні захоплення, смаки та способи проведення вільного часу; жаргон; фольклор та ін. [6]. Молодіжна субкультура формується на певному етапі розвитку суспільства, вона відображає відповідні рівні ускладнення і диференціації суспільного життя та соціальної культури. Найяскравішими представниками субкультури є неформальні об’єднання. Психологічно для багатьох молодих людей, які конфліктують з дорослими, включення в неформальні об’єднання дає компенсаційний ефект.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день ми змушені констатувати наступні факти: потік інформації, присвячений неформальним об’єднанням, все збільшується, проте інформація відрізняється низькою методологічною культурою. Одним із спірних питань на сьогодні є питання щодо типологізації. Зокрема, типологізація молодіжних субкультур в Україні ускладнюється кількома факторами. По-перше, існуючі в західній науці підходи до цієї проблеми не можуть бути застосовані щодо українських молодіжних субкультур. Західні вчені виходили з досвіду діяльності неформальної молодіжної ініціативи в умовах розвиненої демократії та відносно стабільної економіки. По-друге, західні підходи до вивчення субкультур переважно

ґрунтуються на біхевіористичних концепціях, а тому дослідження ведуться по лінії виявлення девіантної поведінки.

Стосовно проблем типологізації молодіжних субкультур ми поділяємо думку російського вченого С. Сергеева [5]. Зокрема, молодіжні субкультури за напрямками діяльності доцільно класифікувати на романтико-ескейпістські; гедоністично-розважальні; кримінальні; анархо-нігілістичні чи радикально-деструктивні.

Беручи до уваги той аспект, що на теренах Тернопільської області є значна кількість молодих людей, які є безпосередніми членами неформальних структур різноманітного спрямування, то виникає суттєва необхідність проаналізувати конкретні шляхи діяльності фахівців із цією категорією клієнтів. Таким чином, соціально – педагогічна діяльність із членами неформальних об'єднань може реалізовуватися за декількома **напрямками**:

- використання потенціалу існуючих просоціальних груп з метою вирішення завдань педагогізації соціального середовища, створення опосередкованих умов розвитку, реабілітації чи корекції конкретної особистості; надання просоціальним групам необхідної підтримки;
- ініціатива у створенні груп соціальної спрямованості, молодіжних соціальних ініціатив, груп взаємодопомоги, взаємної підтримки; включення даних груп у систему соціально – педагогічної діяльності закладу, мікросоціуму;
- спільна діяльність з психологами, батьками, педагогами із виведення окремих неповнолітніх із груп антисоціальної спрямованості, переорієнтації їх установок і поведінки.

Щоб нейтралізувати діяльність молодіжних неформальних груп, які мають антисоціальне спрямування, фахівцю необхідно дотримуватися наступних **порад**, які розроблені М.В. Шакуровою [7]:

- виявити найбільш авторитетних членів;
- вивчити їх спрямованість, інтереси, ролі, в яких вони виступають у різних видах діяльності (навчальній, ігровій, спортивній, трудовій та ін.);
- здійснювати постійний контроль за їхньою поведінкою і по можливості включати в суспільно значимі види діяльності;
- проводити роботу з лідерами груп, спонукаючи їх до розкриття, зміни своїх поглядів, позицій, поведінки;
- проводити виховну роботу з членами групи з метою відриву їх від лідера і нейтралізації його впливу;
- знаходити способи розкриття лідерів в очах молоді особи, підривати їх авторитет;
- поступово уводити в групу позитивно спрямованих підлітків з метою руйнування групи зсередини.

Якщо соціальному педагогові не вдається переорієнтувати групу, постає питання про її руйнування. На думку І.П. Башкатова [1], до руйнування групи ведуть: зменшення взаємних виборів у групі і збільшення негативних виборів; посилення невдоволення в групі у зв'язку із розподілом ролей; емоційна незадоволеність у результаті постійних невдач, сварок, конфліктів; послаблення міжособистісних зв'язків у групі; девальвація групових норм і цінностей; прагнення окремих членів вийти зі складу групи. До числа найбільш поширених **прийомів** впливу при руйнуванні групи ми відносимо такі:

- організація соціально корисної діяльності групи;

- організація ситуацій, які б сприяли закріпленню за “потрібним” лідером на деякий час провідних офіційних ролей;
- залучення групи до цікавих і привабливих справ без порушення тих дружніх стосунків між членами групи, які склалися;
- створення суперечностей між лідером і членами групи, що повинно призвести до ситуації, яка спрацьовує за методом “вибуху”, розбиває внутрішні позиції лідера і тягне за собою його відрив від групи;
- залучення лідерів неформальних груп до участі в організації соціально корисної діяльності.

Спроби силового тиску на неформальні об'єднання молоді або руйнівне втручання у їх діяльність з боку органів управління нерідко призводить до зворотних результатів. Так, жорстокість всередині групових соціальних зв'язків збільшується і вони ніби локалізуються, замикаються у собі. Зазначимо, що неформальні підліткові та молодіжні угруповання із сфери спілкування переходять у зони ризику і криміногенної поведінки.

Важливо згадати *переорієнтацію (ресоціалізацію)* як стратегію взаємодії соціального педагога із неформальними об'єднаннями. Вона базується на визнанні того факту, що об'єднання та групи створювались і створюватимуться, головне – не допускати їх антисоціальної та криміногенної спрямованості. Якщо ж подібне явище виникає, то необхідно організувати роботу щодо її переорієнтації. Можливими механізмами переорієнтації виступають дезорганізація та реорганізація. Зазначимо, що дезорганізація антисоціальної групи передбачає процес, спрямований на порушення її структури – зв'язків між членами групи, внутрішньої дисципліни. При цьому група розпадається, проте антисоціальна спрямованість окремих її членів може зберігатися. У свою чергу реорганізація вимагає від соціального педагога не лише перебудови структури неформальної групи, але і зміну спрямованості. Соціальному педагогові необхідно пам'ятати, що досягнути переходу всіх антисоціальних груп у просоціальні – завдання нереальне.

Якщо переорієнтація через ті чи інші причини неможлива, соціальному педагогові доцільно використовувати у своїй діяльності методи *ізоляції лідера, дискредитації*.

Використовуючи метод ізоляції лідера, слід мати на увазі, що в неформальній структурі існує одноосібне лідерство, а тому в групі майже ніколи не залишається заступника, який може активізувати діяльність групи. Спеціалісти зазначають, що більш ефективним є не відрив лідера від групи, а членів групи від лідера, починаючи з тих членів, які мають низький статус. За таких обставин лідер може залишитись наодинці. У цьому випадку соціальні педагоги повинні не дати йому можливості сформувати нову групу.

Різноманітними можуть бути способи дискредитації лідера в очах членів групи. Ці вчинки повинні бути спрямовані на втрату довіри і поваги до нього в групі. Зазначимо, що їх використання потребує високого рівня професіоналізму і дуже хорошого знання групи і ситуації в ній, а отже для недосвідчених та молодих спеціалістів є мало прийнятними.

Існує ще одна стратегія, яка полягає у спрямуванні зусиль спеціалістів не на руйнування групи, а на викорінення причин і умов їх виникнення – це *профілактика*.

Особливу увагу соціальний педагог повинен звернути на:

- соціальний захист підлітків та молоді;
- економічну підтримку підлітків та молоді;
- надання альтернативи, організацію дозвілля;
- модернізацію і посилення виховної роботи в школі;

- профілактику конфліктів в системі відносин “батьки – діти”, “педагог – вихованець”.

Одним із напрямків профілактики є „надання альтернативи”, що полягає у створенні соціально – педагогічних умов для задоволення потреб, які штовхають молодь до вступу в неформальне об’єднання. Стратегія надання альтернативи припускає знання спеціалістів про базові потреби віку, а також діагностика мотивів, актуальних для конкретної соціокультурної ситуації – району, міста, соціальної групи.

Необхідно виділити наступні напрямки роботи із реалізації цієї стратегії:

1. Залучення молоді до продуктивних, творчих форм діяльності, в яких можливо було б досягти сильних емоційних переживань, через подолання труднощів, вольові зусилля, вміння взаємодіяти.
2. Використання механізму “гедоністичного ризику”. Гедоністичний ризик розглядається як причина входження молоді людини у деякі неформальні об’єднання і може використовуватись з максимальним зниженням її деструктивного потенціалу (використання різноманітних видів спорту, що містить елементи ризику і змагання – альпінізм, сноуборд, парашутний спорт).
3. Розширення сфери дозвільневої діяльності та заохочення молоді до проведення дозвілля. На жаль, сучасні педагоги не завжди готові змінити застарілі форми клубної роботи.
4. Створення груп та об’єднань молоді, які би реалізовували соціально – корисні види діяльності, саморозвивалися. У рамках даного напрямку, в першу чергу, мова йде про молодіжні громадські організації.

Очевидно, що не варто остерігатись всіх неформальних молодіжних об’єднань. Більшість з них виникає через потреби у спілкуванні, дружбі, розумінні, як заміна відносинам, що не склались в первинних соціальних групах (в сім’ї, класі, організації). Занепад таких неформальних груп не можна рахувати панацеєю. Найчастіше вони лише частково призупиняють свою діяльність, тому, що дезорганізується лише зовнішня оболонка групи. Внутрішня будова (психологія групи, особливості діяльності її членів) залишається недоторканою. Будучи живими соціальними утвореннями, об’єднання, які розпались проявляють готовність до самостворення. Щоб призупинити цей процес, необхідно більше уваги приділяти не розпаду, а реорганізації групи, створенню соціально – педагогічних умов, які нейтралізують основні причини асоціальної неформальної поведінки молодих людей. Таким чином, у своїй практичній діяльності із представниками неформальної молодіжної субкультури соціальному педагогові необхідно вміти використовувати всі форми та методи діяльності.

До подальших напрямків у зазначеному аспекті ми відносимо розробку та апробацію спецкурсу, який би був практично орієнтований на допомогу соціальним педагогам для роботи із молоддю, яка перебуває у лавах неформалах молодіжних об’єднань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башкатов И.П. Психология асоциально – криминальных групп подростков и молодежи. – М.: Воронеж: Издательство НПО “МОДЕК”, 2002. – 416 с.
2. Забрянский Г.И. Механизм формирования антисоциальных подростковых юношеских групп // Криминологи о неформальных молодежных объединениях. М.: Юрид. лит., 1990. – С. 49.
3. Кофырин Н.В. Проблемы изучения неформальных групп молодежи // Соц. исслед. – 1991. – №1. С. 82 – 85.
4. Кулік В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: сучасний організований рух та неформальна ініціатива. – К., 2000. – 460 с.

5. Сергеев С.А. Молодежные субкультуры в республике // Соц. исслед. – 1998. – №11. – С. 95 – 102.
6. Словник – довідник для соціальних педагогів і соціальних працівників /За заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук – К., 2000. – 260 с.
7. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2002. – 272 с.

УДК 159.922.762 – 053.66

СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕННЯ АФЕКТУ НЕАДЕКВАТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Семенча Л.Г., аспірант

Національного педагогічного університету ім.і М.П. Драгоманова

У статті аналізується поняття “афект неадекватності”, розкриваються психологічні особливості афективної поведінки підлітків, визначаються психосоціальні чинники афективної поведінки підлітків.

Ключові слова: підлітки, афективна поведінка, неадекватна реакція, школа.

Семенча Л. Г. СПЕЦИФИКА ИССЛЕДОВАНИЯ АФФЕКТА НЕАДЕКВАТНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ / Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Украина.

В статье анализируется понятие “аффект неадекватности”, раскрываются психологические особенности аффективного поведения подростков, определяются психосоциальные причины аффективного поведения подростков.

Ключевые слова: подростки, аффективное поведение, неадекватная реакция, школа.

Semencha L.G. THE SPECIFIC CHARACTER OF THE INVESTIGATION OF NOT ADEQUATE REACTION AMONG TEENAGERS / Kiev national pedagogical university name of M.P. Dragomanov, Ukraine.

The article is devoted to the analyses of the term “affect of inadequacy”, psychological peculiarities of the affective behaviour of teenagers, the socio-psychological reasons of the affective behaviour of teenagers.

Key words: teenagers, affection behaviour, not adequate reaction, school.

У сучасних умовах досить актуальною є проблема, вирішення якої пов'язане з виявленням закономірностей психічного розвитку, розумінням психологічної природи поведінки підлітків. Причому особливої уваги потребують діти з афективною поведінкою, у котрих переважають негативні емоційні реакції, або, так звані, афект неадекватності.

Саме на порушення дисципліни підлітками досить багато нарікань є у дорослих: вчителів, керівників гуртків, батьків, сусідів, знайомих тощо. Учителі скаржаться на те, що учні порушують дисципліну на уроках, від них можна почути грубощі на адресу як дорослих, так і однолітків, вони агресивні, у них відсутній інтерес до навчання. Батьки відмічають, що їхні діти – підлітки невірноважені, неслухняні, недобррозичливі, не допомагають удома, негативно реагують на зауваження. У цілому наслідки усього вищезазначеного є досить негативними: прогули, шкільна неуспішність, дезадаптація, постійні конфлікти і як результат – порушення психологічного здоров'я як учнів, так і вчителів. Майже у всіх скаргах присутня заперечна частка – “не”. Отже, в школі сьогодні найактуальнішою є проблема і запит щодо прикладної діяльності практичного психолога відносно виявлення причин неадекватної афективної поведінки підлітків та корекційна робота з попередження такої поведінки.